

ДИДАКТИКА/DIDACTICS

УДК 94 : 373.1 (495.6)

Борче МИЛОШЕСКИ
СУГС „Никола Карев“ – Скопје

Димитар ЉОРОВСКИ ВАМБАКОВСКИ
Институт за национална историја – Скопје

**„ПОДЗАБОРАВЕН ИЛИНДЕН“:
ОСЛОБОДУВАЊЕТО НА КЛИСУРА И НЕВЕСКА ВО
СОВРЕМЕНАТА НАСТАВА ПО ИСТОРИЈА**

Во периодот по Илинденското востание, ослободувањето на градовите Крушево, Клисура и Невеска, како исторски настани, ќе бидат постојан поттик за понатамошната борба на македонскиот народ за создавање на македонска држава и веднаш ќе станат дел од усната традиција кај македонското население. Во денешницава, пак, на ослободувањето на Клисура и на Невеска, при годишните традиционални чествувања на Илинденското востание, за разлика од ослободувањето на Крушево, генерално, може да се констатира дека не им се придава заслужената почит и внимание, иако, меѓу другото, и самиот текст е доказ дека сè уште, кај македонската историографија, постои тенденција да ги обработува овие настани и дека тие имале свое влијание врз македонската борба за државност во минатото, веројатно најмногу преку „идеалот на загиналиот херој“. Меѓутоа, поради претходно споменатиот однос кон овие настани, постои опасност од нивно постепено избледување од колективната меморија. Зад ваквата ситуација стојат објективни причини, кои ќе ги анализираме накратко во понатамошниот текст.

Имено, кога станува збор за месното македонско население во кос-турската околија, денес, како и во поблиското минато, има/ло обиди за државно и за систематско влијание за губење на историската меморија.

По Букурешкиот договор од 1913 година и по поделбата на османлиска Македонија, кај населението, во делот од Македонија, кој ѝ припаднал на Грција, започнал процес на градење на грчката нација со директно влијание врз етничкиот идентитет и трансформирањето на луѓето „од една област во луѓе на една нација-држава“.¹

Се разбира, овој процес имал за цел и водел кон постепено губење на меморијата на месното македонско население за сопственото историско минато.

Од друга страна, влашкиот етникум од Клисура и од Невеска, кој не учествувал во борбите за ослободување на градовите, уште пред приклучувањето на тој дел од Македонија во рамките на грчката држава бил изложен на асимилација и кај него мала била веројатноста да биде создаден мит или култ кон овие два настани, или пак, кон Илинденското востание како целина.²

На ова се надоврзува и фактот дека засега тешко е остварлива идејата дека Република Македонија, со нејзините институции, би можела да организира или да учествува на официјално чествување на овие два настани денес, како што го прави тоа секоја година во Крушево.³ Фактот, дека и двете локации се наоѓаат надвор од рамките на современата македонска држава, има директно влија-

¹ Anastasia Karakasidou, „Politicizing culture: Negating ethnic identity in Greek Macedonia“, *Journal of modern greek studies*, (1993), стр. 1.

² Димитар Љоровски Вамваковски, *Германос Караванџелис – грчкаџаа љроџа-џагда во Косџурската џџарија (1900 – 1903)*, (Скопје, 2017), 217.

³ Димитар Љоровски Вамваковски, „Ослободувањето на Клисура и Невеска во текот на Илинденското востание“, *ГИНИ*, (Скопје, 2009), стр. 118.

ние врз оддалечувањето на акцентот на Илинденското востание во македонската историографија од овие настани, додека во минатото повеќе биле акцентирани востаничките дејности на териториите, кои се вклучени во државните територии на Р Македонија. Овие процеси важат и при целовкупниот процес на историското описменување на македонскиот народ од 1944 година до денес, како во формалното, така и преку неформалното образование. Колку за илустрација, хипотетички, кога би се направила една „бура на идеи“ кај сите кои се запознаени со историјата на Македонија од илинденскиот период, односно, кога би биле прашани да издвојат поим што асоцира на востанието, можеме да претпоставиме дека кај најголемиот дел, прв одговор би бил т.н. Крушевска Република. Користењето на терминологијата „Крушевска република“, генерално гледано, го прикажува стремежот, на голем дел од тогашното македонско население, да создаде своја држава, развивајќи своевиден култ кај идните генерации во поглед на овој настан. Во компарација, кога станува збор за востанието во Клисуреа и во Невеска најчесто се сретнуваме со терминот „ослободување“ на овие граѓани од османлиската власт, што придонело кај идните генерации овие настани да бидат „во сенка“ на настаните во Крушево, каде што обидите за создавање на локална власт за време на востанието, директно ја презентираат идејата за државност што веќе е реализирана денес.

Општите познати процеси наложуваат да сметаме дека и самото ослободување од османлиските власти води кон интенција да се создаде сопствено управување. Разбирливо, историјата за „Крушевската република“ имала покрупно влијание и преставувала мотив за генерациите што дале сопствен придонес во создавањето на македонската држава во текот на НОВ (1941 – 1944) но, таа влијаела и на идните генерации, по создавањето на државата, наоѓајќи соп-

ствено место во процесот на развивањето на македонскиот национален идентитет.

Меѓутоа, често пати, акцентирањето на овој настан, можеби круцијално значаен, придонесува некои други востанички дејности да бидат во негова „сенка“, како примерот со ослободувањето на Клисуре и на Невеска. Со оглед на тоа дека формалното образование и современата настава по историја имаат крупен придонес во овој феномен, накратко би се задржале и на поврзаноста на учебните помагала при наставата по историја во основното и во средното образование во Р Македонија со него.

Во случајов, според можностите, ќе се осврнеме на материјали за Клисуре и за Невеска во Илинденскиот период во неколку учебници, кои сме имале можност да ги користиме и да ги анализираме од периодот по независноста на Р Македонија, дел од нив сè уште актуелни и активно употребувани.⁴ Имено, кај наставната содржина поврзана со Илинденското востание, генерално можат

⁴ Коста Ациевски, Виолета Ачкоска, Ванчо Ѓорѓиев, *Историја за вџора година на реформирано гимназиско образование* (Скопје, Табернакул, 2002), 171; Александар Трајановски, Светозар Наумовски, Симо Младеновски, *Историја за II клас природно-математичка гимназија и правна струка* (Скопје, Просветно дело, 1992), 174; Александар Трајановски, *Историја за III клас гимназија (оџиџа и јазична)*, (Скопје, Просветно дело, 1993), 129–130; Блаже Ристовски, Шукри Рахими, Симо Младеновски, Тодор Чепреганов, Стојан Киселиновски, *Историја за вџора година гимназиско образование*, (Скопје, Алби, 2017), 169. Милан Бошкоски, Јордан Илиоски, Силвана Сидоровска-Чуповска, *Историја за вџора година гимназија*, (Скопје, ИНИ, 2002), 173; Марјан Димитријевски, Живко Степаноски, *Историја за II година реформирано гимназиско образование* (Скопје, Македонска искра, 2002), 141; Милан Бошкоски, Неби Дервиши, Димко Попоски и др., *Историја за вџора година на гимназиско образование* (Скопје, Просветно дело, 2006), 186; Симо Младеновски, Шукри Рахими Блаже Ристовски и др., *Историја за VIII одделение девџгодишно основно образование* (Скопје, Алби, 2016), 119.

да се сретнат подглави посветени на: општите подготовки на востанието, солунските атентати, востаничките активности во Битолскиот револуционерен округ, Крушевската Република и крајот на востанието.

Најчесто, како дел од подглавите посветени на активностите на востаниците, сретнуваме кратки текстови што се наменети за објаснување на настаните во Клисура и во Невеска, за разлика од настаните во Крушево, кои имаат и централна позиција во лекцијата и за нив постои воочливо поголемо текстуално објаснување. Да споменеме дека нам не ни е целта да посочиме дека во наставата по историја во основно и во средно образование би требало да се истакнат премногу податоци, кои можеби не би биле соодветни за нивото на образование на учениците, туку, едноставно посочуваме дека овој сооднос меѓу текстот за настаните во Клисура и во Невеска и останатите настани од Илинденското востание (особено преку примерот со Крушево), влијае на свеста на учениците при сфаќањето на востанието. Односно, повеќе се создава негово парцијално гледиште, то ест учениците би можеле да развијат слика дека востанието било ограничено само во Крушево и во непосредната околина и ние слободно би додале дека не би било чудно доколку се соочуваат наставниците со одговори (од страна на учениците) од типот: „Крушевско востание“ наместо „Илинденско востание“.

Како што постои „опасност“ од парцијалното гледиште кај учениците на одредена историска тема од учебникот, според распоредот на лекциите, така, би можело да се рече дека за парцијалното создавање на гледиште на еден историски настан може да придонесе и самото конципирање на одредена лекција на поднаслови, така што, би требало авторот сериозно да посвети внимание при креацијата на учебникот во овој поглед.

Секако, да не се занемари улогата на наставникот во поглед на ова прашање, бидејќи како модератор на наставата, би можел

да ги дополни „празнините“ од учебникот при часовите посветени на Илинденскиот период. Наставникот би можел, преку тематските повторувања, да го избегне можното создавање привид кај учениците дека Илинденското востание е ограничено само во Крушево и во Крушевско. Тие би претставувале добра можност да се разгледа пошироката слика за Илинденското востание и како дел од мозаикот да се опфати и ослободувањето на Клисуреа и на Невеска.⁵

Во понатамошниот текст, по пат на дедукција ќе се обидеме да предложиме неколку примери на: пристапи, методи и техники, за кои претпоставуваме и искрено се надеваме дека би им биле од корист на наставниците по историја во основното и во средното образование и кои би придонеле за надминување на овој проблем, или, барем, некои од нив би биле дополние на веќе поставената шема на приод кај некои наставници во поглед на веќе споменатата наставна содржина. Нив, наставникот би можел да ги искомбинира или да се одлучи за некои од нив одделно, во зависност од неговата намера, каде би сакал да поентира и дали тие се совпаѓаат со остварувањето на замислените цели, поврзани со соодветните наставни содржини.

Имено, како споредна тема, која дополнително би дала свој придонес во избегнувањето на парцијалното гледиште кај учениците и би отворила широк спектар на можности во наставата, наставникот би можел да го искористи токму и феноменот за којшто пишуваме, односно како дополнителна тема, да се обиде да го постави прашањето: Кој настан повеќе е експониран во македонската историографија и воопшто, во традицијата кај македонскиот на-

⁵ Повеќе: Иван Маневски „Значење и организација на тематското повторување на содржините во наставата по историја во основното училиште“, *Историја – списание на сојузот на друштва на историчарите на СР Македонија*, год. XVI, бр.1, (Скопје, 1980), 253–265.

род и следствено, зошто, односно, кои се причините за таков развој во поглед на оваа тематика? Дискусијата што би произлегла од овој приод, би можела да биде дополнета и со општото значење на колективната меморија на одредени значајни историски настани кај еден народ (за илустрација би можело да се издвојат и неколку примери), како еден од факторите што придонесуваат во градењето на заедничкиот идентитет и во развивањето на модерните нации. Разбирливо, ваквата дискусија би требало да биде соодветно поставена според возраста и по генералното утврдување на предзнаењето на учениците и во случајов, можеби таа повеќе би била посоодветна за средното образование. Впрочем, при ваквиот пристап би се опфатила и работната етика кај историчарот – професионалец, во однос на: селекцијата на податоците со кои располага, нивната анализа и евентуалното нивно објавување, односно, публикување.

Претходното се движи во контекст на тоа дека општествената или колективната меморија не ја исклучува индивидуалната меморија, односно дека станува збор за двонасочна релација, и генерално, на одреден начин, историската фела во современото општество има изградено одредена привилегија во поглед на зачувувањето на споменот на одредени историски настани, личности и процеси. Во поглед на професионалноста, би можело да се дискутира со учениците за: методологијата на историската наука, објективноста, условеноста според општествените околности, плагијатот, тенденциозните конструкции и толкувања и евентуално фалсификатите во историографијата. Ова дополнително би ја доближило професијата *историчар* на учениците и одговорноста што ја следи неа.

За корелацијата со други предмети би можело да се направи поврзување, на пример, со предметот Социологија, во средното образование, преку теми што се обработуваат и се занимаваат со вак-

ви и слични општествени проблематики, со што, од повеќе аспекти, би биле претставени на учениците. Секако, ваквата постапка бара однапред солидна координација и подготовка кај наставниците што се одговорни за овие предмети. Како друга паралелна тема, но, сепак во контекст на претходното, би можело да се дискутира за корелацијата меѓу наставните предмети, а истовремено и да се охрабрат учениците во тоа дека би требало повеќе да го користат знаењето од останатите предмети што се учат во процесот на формалното образование при наставата по историја, односно, секаде каде што може да се направи одредена поврзаност или паралела.⁶ Во случајот кога не е запознаен наставникот со другите програми и обработени материјали кај другите предмети, каде што има допирни точки, преку воведните навлегувања во новите наставни содржини, тој би можел генерално да согледа дали одредени содржини биле опфатени од аспект на други предмети, односно, би можело тоа да биде и спонтано во комуникација со учениците.

Освен, конкретно, за лекцијата посветена на Илинденското востание, овие историски настани во Клисура и во Невеска би можеле да бидат од корист и при објаснувањето на пропагандите во османлиска Македонија од страна на тогашните балкански нации – држави (Бугарија, Грција и Србија). Овде веднаш би можеле да се надоврземе на грчката пропаганда, чие дејствување е тесно поврзано со двете гратчиња а истовремено и за тоа, какво негативно

⁶ Тука, иако би можеле да наброиме многу повеќе, генерално би издвоиле два фактори, кои значително влијаат врз реализацијата на овој тип настава:

1. индивидуалниот пристап и подготвеноста на наставникот по историја (во случајов, и на наставниците, кои ја реализираат програмата од другите наставни предмети), како и координацијата меѓу наставниците;
2. компатибилноста на наставната програма (хронолошки, тематски и др.) на другите предмети со предвидената програма по предметот Историја.

влијание имала врз остварувањето на идејата на Македонската револуционерна организација за создавање на автономна македонска држава? Истоово би можело да биде полезно при објаснувањето на грчката „македонска борба“ (1904 – 1908). Доколку е во можност, наставникот би можел да го искористи и дневникот на војводата Васил Чакаларов, кој играл значајна ролја во овие случувања.⁷

Со оглед на тоа дека Чакаларов, со неговото водење на дневник, оставил значајни податоци за Илинденското востание, особено во Костурската револуционерна околија, како споредна тематика, би било интересно за учениците, доколку се продискутира за улогата на личноста во историјата или за значењето на првостепените историски извори. Преку вавкиот тип извори, на ученикот би можело да му се доближи секојдневниот начин на живот на тогашното население во османлиска Македонија, обичаите, културата, негувањето на одредени морални вредности и друго.

Иако, можеби претежно текст-методата се користи во комбинација со други методи во наставата по историја, доколку наставникот има доволно временски простор за реализација на предвидената програма, тој би можел да биде и посебен и единствен метод на часот по Историја.⁸

Преку текст-методата, учениците би можеле изворно да се запознаат со настаните или на пример, наставникот би можел, со претходно даден текст, односно, извадоци од дневникот на војводата, кој ги опишува настаните и кој смета дека би бил најсоодветен, да направи анализа преку техниката, дневник со двоен запис.⁹

⁷ Дневникои на војводата Васил Чакаларов (Скопје, 2012)

⁸ Светозар Наумовски, „Примена на наставните методи во наставата по историја“, *Историја, институции за историја, сѝисание на филозофскиот факултет* (Скопје, 1988/1989), број 1–4, 197 – 198.

⁹ Споменка Лазаревска, Наташа Ангелеска, *Прирачник – со читање и пишување до критичко мислење* (Скопје, 2004), 64 – 65.

Оттука, учениците, на едната страна, би издвоиле неколку реченици, кои им оставиле најкрупен впечаток, а на другата страна од табелата, би дале објаснување „зошто“. Притоа, преку одговорите усно би можело да се даде одредено дообјаснување и да се направи дополнителна анализа.

Преку користењето на техниката „ментални мапи“, каде што разгрането би биле прикажани главните востанички дејности низ османлиска Македонија, меѓу кои и настаните во Клисура и во Невеска, сметаме дека би одело во прилог на претходното. За поттикнување на активното учество во наставата по историја кај учениците би било од корист ако учествуваат самите ученици во креирањето на мисловните мапи и иако има потреба од помош на наставникот, тој би можел да даде додатна сугестија.

Сликата не би била потполна ако не се земе предвид географската конфигурација на самата Костурска револуционерна околина, со акцент на гратчињата Клисура и Невеска. Би требало, наставникот, сериозно да посвети внимание првенствено на изборот на историската карта (или географската) и притоа да ја образложи географската позиција на градовите. Овде би било од корист ако се отвори дискусија околу значењето на теренот во поглед на тактиката на војување и да се дојде до влијанието на теренот во поглед на востаничките операции во двете гратчиња. На пример, би можело да се дискутира околу географската местоположба на Клисура и можното олеснување за вооружено дејствување во тој град поради планинскиот предел и големата надморска висина.¹⁰ Истовремено, географските карактеристики би можеле да им бидат презентирани на учениците како значаен фактор, како во создавањето на државите, така и во нивниот политички, економски и културен развој.

¹⁰ Тодор Симовски, *Населеније месѝа во Егејска Македонија*, книга прва (Скопје, 1978), 63.

Како надополнување, би било корисно, наставникот, ако им подели на учениците неми карти со приближната територија на географска Македонија во рамките на Османлиската држава во тој период, на којашто учениците би можеле самите да ги одбележат областите, каде што имало забележителни востанички дејствија.

На крајот од часот, во интерес на критичкото размислување и развивањето на логичка мисла кај учениците преку наставата, би можело да се дискутира за тоа дали востаничките акции во Клисура и во Невеска или воопшто „Илинденското востание“ можеме да го сметаме како успешно, дури и ако е потребно да се дискутира за тоа дали и анахроно би можеле да го разгледаме успехот/неуспехот на Востанието.

Како поинаков предлог-пристап за подобрување на наставата, во овој контекст, би можело да се направи класификацијана Илинденското востание преку споредба со Разловечкото (1876) или Кресненското (Македонско) востание (1878–1879), а потоа, со соодветна претходна подготовка, да се направи компарација меѓу востаничките дејности во: Крушево и Клисура и Невеска.¹¹

Наставникот притоа може да го постави ова прашање и преку наставно ливче, со што би можело да биде од корист и за дополнителна проверка на знаењата на учениците во поглед на темата, но, би можело и да биде дел од примарниот начин на проверка на знаењата на учениците. Ваквиот пристап може да се обработи и преку техниката „Венов дијаграм“, каде што учениците можат да работат во парови или индивидуално да ги анализираат сличностите и разликите во дејствувањето на востаниците во двата ре-

¹¹ Игор Јанев, Борче Милошески, *Како би можело да се предава историја – прирачник за предавање на наставниците содржини посветени на историјата на Македонија во гимназиското образование* (Скопје, 2017), 92 – 98.

они.¹² На пример, може да се поттикне дискусија околу обидите за воспоставување на некаква си локална, востаничка власт.

Да споменеме дека целта на овој труд не е да се упатат забелешки кон одредени автори на учебници или кон историчари, кои се занимаваат подетално со илинденскиот период, или да се занемари значењето на востаничките дејствија во Крушево, туку, преку една кратка анализа на оваа тематика да се посветиме на суштината во правец на извлекување на одредени поуки и поттикнување на размислувања во поглед на значењето и на влијанието во општеството на професијата историчар.

Особено да се потсетиме на улогата на историчарот во зачувувањето на одредени настани во колективната меморија на народот воопшто, со одреден акцент на формалното образование. Меѓу другото, овој текст би можел да послужи и како своевиден поттик за поголема интеграција на современите историски истражувања во историската настава во иднина.

¹² Невенка Петковска, „Наставни техники“, *Историја – Сојуз на историчари* на Република Македонија (Скопје, 2007), бр.1-2, 145.

Borche MILOSHESKI
Dimitar LJOROVSKI – VAMVAKOVSKI

**“FORGOTTEN ILINDEN”: THE LIBERATION OF KLISURA
AND NEVESKA IN MODERN HISTORY TEACHING**

-SUMMARY-

In the period after the Ilinden uprising, the liberation of the cities of Krusevo, Klisura and Neveska as historical events, will be a constant motivation for the further struggle of the Macedonian people for the creation of a Macedonian state and will immediately become part of the oral tradition of the Macedonian population. In the present day, at the annual traditional celebrations of the Ilinden uprising in the Republic of Macedonia, it can be concluded that the deserved respect and attention for the historical events in Klisura and Neveska, unlike the liberation of Krushevo, are not given. The main topic of this text is to encourage the teachers and the historians in the Republic of Macedonia to pay more attention of this particular issues in the elementary and high school history teaching.